

УДК 745/749:75:72.012(477)»18–19»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/80-2-22>

Євген ШИШИГІН,
orcid.org/0009-0005-6813-6224
аспірант кафедри образотворчого мистецтва
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) y.shyshyhin.asp@kubg.edu.ua

МИСТЕЦЬКА Й АРТ-ДИЗАЙНЕРСЬКА СПАДЩИНА АМВРОСІЯ ЖДАХИ

В історії українського образотворчого мистецтва осібне місце займає творчість художника Амвросія Ждахи, яскрава спадщина якого належить до епохи модерну й ар деко та характеризується оригінальним авторським почерком. Спадщина цього митця допоки не була повноцінно досліджена, але вона має свій особливий колорит у вітчизняній традиції. Адже автор віддзеркалював у власній творчості, водночас, рефлексії спадщини Київщини, звідки походив рід його матері (с. Лелеківка, нині знаходиться у межах Кіровоградщини), Півдня України (Ізмаїла, Очакова, Одеси), де народився, звідки походив рід батька і також пройшли частина дитинства, юність та зрілий період життя; а також Волині, де художник певний час мешкав із родиною доньки у Кременці (нині Тернопільської області). Унікальний симбіоз різномірних традицій означених регіонів в діапазоні від орієнтальних елементів інтер'єрів задунайських козаків, де відбилися традиції турецького соціуму в середовищі й укладі життя, барокова спадщина орнаментики Наддніпрянщини, сецесійні форми мистецтва Волині та Галичини сформували у виняткового за творчим обдаруванням майстра неповторну стилістику та непересічне бачення оточуючого світу. Світогляд художника у живописі 1880-х – 1890-х років, креслярська практика майстра межі XIX–XX століть, звернення до ілюстрування відомих видань епохи модерну, знайомство з сецесійною західноукраїнською культурою упродовж 1908–1911 рр. поступово дали поштовх до авторської розробки меблів й ансамблів середовища, виконання акварельних мініатюр, шрифтів, плакатів, марок, листівок першої третини XX століття. Паралельно митець розробляв орнаменти, оздоблення керамічних виробів і писанок, формотворення в скульптурі, ескізи театральних костюмів і декорацій, виконував етнографічні замальовки України під впливом діяльності Тараса Шевченка й Івана Іжакевича. Його ілюстрації музичних творів і народних пісень були продовженням лінії розвитку етнокультурних народних традицій у вітчизняному мистецтві, викликали арт-дизайнерський інтерес до проектування іконостасів та інтер'єрів у народному стилі. При цьому цінність всіх набутих знань і творчих навичок А. Ждахи посилювалась тим, що він прагнув передати їх молоді під час викладацької діяльності 1920-х рр. в одеських Торгово-промисловій школі та Політехнікумі мистецтв, де одним з перших в Україні викладав курс з Історії українського мистецтва.

Ключові слова: живопис, книжкова ілюстрація, листівка, образотворче мистецтво, дизайн інтер'єрів, проекти, стиль, композиція, Амвросій Ждаха, модерн.

Yevhen SHYSHYHIN,
orcid.org/0009-0005-6813-6224
Postgraduate student at the Fine Arts department
Borys Grynchenko Kyiv Metropolitan University
(Kyiv, Ukraine) y.shyshyhin.asp@kubg.edu.ua

ART AND ART-DESIGN HERITAGE OF AMVROSIY ZHDAKHA

In the history of Ukrainian visual arts, a special place is occupied by the work of the artist Amvrosiy Zhdakha, whose bright heritage belongs to the era of modernism and art deco and is characterized by an original author's handwriting. The legacy of this artist has not yet been fully explored, but it has its own special flavor in the national tradition. After all, the author reflected in his own work, at the same time, reflections of the heritage of Kyiv region, where his mother's family came from (the village of Lelekivka, now located within the boundaries of Kirovohrad region), Southern Ukraine (Izmail, Ochakov, Odesa), where he was born, where his father's family came from and also passed part of childhood, youth and mature period of life; and also Volyn, where the artist lived for some time with his daughter's family in Kremenets (now Ternopil region). The unique symbiosis of heterogeneous traditions of the specified regions, ranging from the oriental elements of the interiors of the Transdanubian Cossacks, where the traditions of Turkish society were reflected in the interior and way of life, the baroque ornamentation heritage of the Dnipro region, the secession art forms of Volhynia and Galicia formed a unique style in the exceptional creative gift of the master and unique vision of the surrounding world. The worldview of the artist in the painting of the 1880s – 1890s, the drawing practice of the master at the turn of the 19th – 20th centuries, turning to illustrating well-known publications of the modern era, acquaintance with the secessionist Western Ukrainian culture during 1908–1911 gradually gave impetus to the author's development of furniture and ensembles environment, execution of watercolor miniatures, fonts, posters, stamps, postcards of the first

third of the 20th century. At the same time, the artist developed ornaments, designs for decorating ceramic products and Easter eggs, shapes in sculpture, sketches of theatrical costumes and scenery, and made ethnographic sketches of Ukraine under the influence of the work of Taras Shevchenko and Ivan Yzhakevich. His illustrations of musical works and folk songs were a continuation of the line of development of ethno-cultural folk traditions in national art, and aroused the interest of art designers in the design of iconostasis and interiors in a folk style. At the same time, the value of all acquired knowledge and creative skills of A. Zhdakha was enhanced by the fact that he sought to pass them on to young people during his teaching activities in the 1920s at the Odessa Commercial and Industrial School and the Polytechnic School of Arts, where he was one of the first in Ukraine to teach a course of History Ukrainian art.

Key words: painting, book illustration, postcard, fine art, interior design, projects, style, composition, Amvrosiy Zhdakha, modern.

Постановка проблеми. Становлення Одеської художньої школи початку ХХ ст. наразі лишається малодослідженим питанням. Зовсім досі не вивчалися орієнтальні мотиви доробку Амвросія Ждахи доби модерну – ар деко, зокрема його внесок у проектування іконостасів, модерних меблів кшталту бамбетелів і горок й розвиток інтер'єрів в «українському стилі» з елементами тюркері, а також значення спадщини митця в розрізі розробки ескізів костюмів та елементів оздоблення сцени, де в межах естетичних вимог часу митець досяг значних успіхів. Осібним є значення доробку А. Ждахи для українського мистецтвознавства, де він посів особливе місце, як автор-розробник і викладач програми з Історії українського мистецтва, що досі не стало предметом окремого вивчення.

Аналіз досліджень і публікацій. У вітчизняному мистецтвознавстві спадщині Одеси початку ХХ століття присвячено не велику кількість публікацій. З-поміж дослідників цієї школи осібне місце займали Сергій Шевельов (Шевельов, 2000; Шевельов, 2001) та Іван Козирод (Козирод, 2011), праці яких, після невеличкого начерку української дослідниці Зінаїди Виноградової 1970-х рр. «Вища художня школа в Одесі» (Виноградова, 1970: 75–85), по суті, відкривали нову сторінку осмислення вітчизняної творчої спадщини Північнопричорноморського регіону, де відводилося осібне місце А. Ждасі. Перший з них присвятив особливу увагу ілюстраціям до Євангелія означеного митця, другий – розглядав його в розрізі художника-ілюстратора.

Окремими цінними розвідками з означеної царини також були статті Галини Закіпної «Амвросій Ждаха – художник друкарні Є. І. Фесенка» (Закіпна, 2011) та Віри Солодової «Творче оточення А. Ждахи в Одеському художньому інституті у 1920-т і рр.» (Солодова, 2011), вміщені у збірнику №8 Одеського історико-краєзнавчого музею 2011 р. Окремо також слід відзначити працю з каталогізації творів Амвросія Ждахи в збірці Державного музею Т. Г. Шевченка в Києві зі вступною статтею Володимира Яцюка «Укра-

їнський артист-маляр Амвросій Ждаха», видану в Очакові 1996 р. (Український, 1996: 5).

Загалом, багато для популяризації Одеської художньої школи, окрім С. Шевельова та І. Козирода, зробили О. Школьна у своїй кандидатській дисертації, в якій розглянула зрушення цього навчального закладу першої половини ХХ століття (Школьна, 2008. С. 165) та О. Жернова, яка фіксувала здобутки окремих студентів закладу, присвячені спадщині А. Ждахи (Жернова, 11). Велике значення для осмислення широкими верствами населення спадщини А. Ждахи мало також подарункове видання «Кобзаря» Т. Г. Шевченка із 490 ілюстраціями згаданого художника, з переднім словом, упорядкуванням, укладанням ілюстрацій, коментарями, тлумаченням слів А. Недяк, що побачило світ в київському видавництві «ЕММА», 2019 року (Шевченко, 2019: С. 1–580).

Проте, окреслені праці здебільшого мали нарисний характер і комплексно не охоплювали основні напрацювання означеного художника в окремих галузях знань.

Мета статті – проаналізувати напрямки мистецької діяльності Амвросія Ждахи кінця ХІХ – початку ХХ століть.

Виклад основного матеріалу. Спадщина Амвросія Ждахи (1855, Ізмаїл – 1927, Одеса) нині складається з цінних архівних матеріалів, що знаходяться в фондах Одеського історико-краєзнавчого музею, Національного музею Тараса Шевченка в Києві, Державній науковій архітектурно-будівельній бібліотеки ім. Володимира Заболотного в Києві, Кропивницького музеї музичної культури ім. Кароля Шимановського, Харківського художнього музею, приватних колекціях Очакова тощо.

Відомо, що митець починав свою діяльність як художник-аквареліст і живописець, оскільки від 1870-х рр. став слухачем недільних безкоштовних класів в Одеському товаристві красних мистецтв. З 1881 р. він вступив до Школи малювання і креслення Одеського товариства красних мистецтв. Вже від 1883 упродовж кількох років митець виконував проекти костюмів для театральних постановок трупи корифеїв українського театру Михайла Кропивниць-

кого і Михайла Старицького. Причому ця співпраця тривала до середини 1880-х рр. Від 1890 року Амвросій Ждаха взяв участь у I-й виставці Товариства південноукраїнських художників.

Далі були розробки іконостасів для храмів Севастополя, Новочеркаська, Батумі, плідна праця над ілюстрацією Євангелія, українських народних пісень, вирішена в етнографічному ключі, фундаментальне оформлення «Кобзаря» Тараса Шевченка, проекти інтер'єрів, дерев'яних меблів у сецесійній стилістиці (Рис. 1), розробки орнаментального оздоблення писанок, керамічних мисок, кахлів, художньої різьби, виконання марок, поштівок, проекти скульптурних пам'ятників тощо. Окремо майстра цікавила тема українського та польського весілля, якій він присвятив окремий альбом акварелей, які з часом стали дуже популярними.

Найбільш плідною була робота А. Ждахи над ілюструванням періодики (книжок і журналів епохи модерну). Насамперед, «Одіссеї» славетного Гомера, епічного «Слова про Ігорів похід», «Чорної Ради» Пантелеймона Куліша в славетному видавництві Одеси Є. Фесенка, окремі ілюстрації до творів класиків української літератури Григорія Квітки-Основ'яненка, Євгена Гребінки тощо. Співпрацював митець також із петербурзьким журналом «Художня промисловість та мистецтво», на початку XX століття з київськими видавництвами «Київ», «Дніпро», «Час», одеськими «Матезіс», «Народний стяг».

Особливою роботою майстра стали розробки банкнот і грошових знаків, якими він займався упродовж 1917 – початку 1920-х рр. Крім іншого, митець мав колекцію нумізматики, яку пізніше передав до Одеського історико-філологічного музею. Також частину своєї збірки митець передав Одеському товариству історії та старожитностей, членом якого він був ще від 1900-х рр.

Цінними джерелами вивчення напрацювань художника нині є матеріали архівів майстра, що включають низку його ілюстрацій до багатьох друкованих видань, над якими він здебільшого працював на початку XX сторіччя. Так, це два альбоми ілюстрацій до головної частини Нового Заповіту – «Євангелія» з колекції Одеського істо-

рико-краєзнавчого музею. Цінним є бачення Амвросія Ждахи біблійних текстів, а також церковного побуту, яке частково було близьким розумінню Івана Іжакевича.

Потужні матеріали з напрацювань митця, що складаються з семи альбомів подорожніх замальовок, зберігаються у Державній науковій архітектурно-будівельній бібліотеці В. Г. Заболотного. Це рисунки та акварелі, що містять окремі ілюстрації до різних творів Т. Шевченка, зокрема «Кобзаря» останнього. Також тут само зберігаються типові начерки з етнографічних пленерів Одещини – твори на тему сільських будинків, інтер'єрів у народному стилі з відповідним умеблюванням, замальовки костюму окремих регіонів України тощо.

Також частину спадщини А. Ждахи, присвячену ілюструванню народних пісень (рис. 2), у 2010-х рр. було передано колекціонером Ю. Тютюшкіним до Кропивницького музею музичної культури імені Кароля Шимановського. Загалом майстер виконав три серії замальовок до українських народних пісень, котрі відзначаються високою культурою виконання зображень з етнографічним колоритом. Ці, а також твори з приватних колекцій, нині потребують уваги дослідників.

Висновки. Отже, творчий доробок Амвросія Ждахи, що складається з творів живопису, графіки в діапазоні від поштових марок, листівок, системних ілюструвань епохальних видань Євангелія, «Кобзаря» Т. Шевченка, ілюстрацій до Гомера, Є. Гребінки, Г. Квітки-Основ'яненка, П. Куліша, українських народних пісень, вирішених в етнографічному ключі, розробки банкнот українських паперових грошей доби національно-визвольних змагань; проектів іконостасів, інтер'єрів помешкань у народному стилі, у тому числі з елементами орієнтальної стилістики побуту задунайських козаків, сецесійних меблів західно-української генези, замальовок візерунків традиційних писанок, кахлів, художнього різьблення складає особну частину спадщини українського мистецтва й арт-дизайну та потребує комплексного дослідження. Специфіка художньої мови автора при цьому є непересічною з-поміж вітчизняних митців кінця XIX – початку XX сторіч.

Рис. 1. Ждаха А. Проекти меблів та аксесуарів з дерева. Початок XX століття

Рис. 2. Ждаха А. Ілюстрація до українських пісень. Початок XX ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виноградова З. Т. Вища художня школа в Одесі. *Українське мистецтво*: наук. зб. / під ред. Ю.Я. Турченко. Вип. 4. Київ: Наук. думка, 1970. С. 75–85.
2. Жернова О. Дипломна робота для музею. Ілюстрації в Одеському історико-краєзнавчому музеї. *Вісник Одеського історико-краєзнавчого музею*. 2009. №8. [Без суцільної пагінації]
3. Закіпна Г. Амвросій Ждаха – художник друкарні Є. І. Фесенка. *Вісник Одеського історико-краєзнавчого музею*. 2009. №8. [Без суцільної пагінації]
4. Козирод І. Амвросій Ждаха – художник-ілюстратор. *Вісник Одеського історико-краєзнавчого музею*. 2009. № 8. [Без суцільної пагінації]
5. Солодова В. Творче оточення А. Ждахи в Одеському художньому інституті у 1920-т і рр. *Вісник Одеського історико-краєзнавчого музею*. 2009. №8. [Без суцільної пагінації]
6. Український артист-маляр Амвросій Ждаха: Каталог виставки (Державний музей Т. Г. Шевченка в Києві) / вступ. стаття Володимира Яцюка. Очаків, 1996. С. 5.
7. Шевельов С. Євангельські ілюстрації Ждахи. – 192 сходинок. Вкладник до газети «Вечерня Одесса». 2000. 22 червня.
8. Шевельов С. Євангельські ілюстрації Ждахи. – 192 сходинок. Вкладник до газети «Вечерня Одесса». 2001. 26 липня.
9. Шевченко Т. Г. Кобзар / передне слово, упорядкування, укладання ілюстрацій, коментарі, тлумач слів А. В. Недяк. Київ: ЕММА, 2019. 580 с.; іл. худож. А. Ждахи 490 іл.
10. Школьна О. В. Творчість і мистецько-педагогічна діяльність Михайла Жука (перша половина XX століття): дис. на здоб. наук. ступ. канд. мист.; Ольга Володимирівна Школьна, Львівська національна академія мистецтв. Львів, 2008. 265 с.: іл.

REFERENCES

1. Vynohradova Z. T. (1970). Vyshcha khudozhnia shkola v Odesi. *Ukrainske mystetstvo*: nauk. zbirnyk / pid red. Yu.Ia. Turchenko. Vyp. 4 [Higher art school in Odesa. Ukrainian Art: Science. collection / ed. Yu. Ya. Turchenko. Vol. 4]. Kyiv: Nauk. dumka, P. 75–85. [in Ukrainian].

2. Zhernova O. (2009). Dyploмна робота для музею. Ілюстрації в Одеському історико-краєзнавчому музеї. [Thesis for the museum. Illustrations in the Odesa Historical and Local History Museum]. *Visnyk Odeskoho історико-краєзнавчого музею*. №8. [Bez sutsilnoi pahinatsii]. [*Bulletin of the Odesa Historical and Local History Museum*. No. 8. [No continuous pagination]] [in Ukrainian].
3. Zakiрna H. (2009). Amvrosii Zhdakha – khudozhnyk drukarni Ye. I. Fesenka [Amvrosy Zhdakha is an artist of the E. I. Fesenko printing house.]. *Visnyk Odeskoho історико-краєзнавчого музею*. №8. [Bez sutsilnoi pahinatsii]. [*Bulletin of the Odesa Historical and Local History Museum*. No. 8. [No continuous pagination]] [in Ukrainian].
4. Kozyrod I. (2009). Amvrosii Zhdakha – khudozhnyk-ілюстратор. [Amvrosii Zhdakha is an illustrator]. *Visnyk Odeskoho історико-краєзнавчого музею*. №8. [Bez sutsilnoi pahinatsii]. [*Bulletin of the Odesa Historical and Local History Museum*. No. 8. [No continuous pagination]] [in Ukrainian].
5. Solodova V. (2009). Tvorche otochennia A. Zhdakhy v Odeskomu khudozhnomu instytuti u 1920-ti rr. [The creative environment of A. Zhdakha at the Odessa Art Institute in the 1920s]. *Visnyk Odeskoho історико-краєзнавчого музею*. №8. [Bez sutsilnoi pahinatsii]. [*Bulletin of the Odesa Historical and Local History Museum*. No. 8. [No continuous pagination]]. [in Ukrainian].
6. Ukrainyskyi artyst-maliar Amvrosii Zhdakha (1996): Kataloh vystavky (Derzhavnyi muzei T. H. Shevchenka v Kyievi) / vstup. stattia Volodymyra Yatsiuka [Ukrainian artist-painter Amvrosy Zhdakha (1996): Exhibition catalog (T. G. Shevchenko State Museum in Kyiv) / introduction. article by Volodymyr Yatsyuk]. Ochakiv, P. 5. [in Ukrainian].
7. Shevelov S. (2000). Yevanhelski ілюстрації Zhdakhy. – 192 skhodynky. [Evangelical illustrations of Zhdakha. – 192 steps]. Vkladnyk do hazety «Vecherniaia Odessa». 22 chervnia. [Contributor to the newspaper «Vechernyaya Odessa». June 22] [in Ukrainian].
8. Shevelov S. (2001). Yevanhelski ілюстрації Zhdakhy. – 192 skhodynky. [Evangelical illustrations of Zhdakha. – 192 steps]. Vkladnyk do hazety «Vecherniaia Odessa». 26 lypnia. [Contributor to the newspaper «Vechernyaya Odessa». July 26] [in Ukrainian].
9. Shevchenko T. H. (2019). Kobzar / perednie slovo, uporiadkuvannia, ukhadannia ілюстрації, komentari, tлумач sliv A. V. Nediak. [Kobzar / foreword, arrangement, arrangement of illustrations, comments, interpreter of words A. V. Nedyak]. Kyiv: EMMA, 580 p.; fig. artist A. Zhdakha 490 im. [in Ukrainian].
10. Shkolna O. V. (2008). Tvorchist i mystetsko-pedahohichna diialnist Mykhaila Zhuka (persha polovyna XX stolittia): dys. na zdob. nauk. stup. kand. myst.; Olha Volodymyrivna Shkolna, Lvivska natsionalna akademiia mystetstv [Creativity and artistic and pedagogical activities of Mykhailo Zhuk (first half of the 20th century): diss. on of science stupa Ph.D. art.; Olga Volodymyrivna Shkolna], Lviv National Academy of Arts. Lviv, 265 p.: il. [in Ukrainian].